

JOHANS VOLFGANGS GĒTE UN DABASZINĀTNES**Pauls Daija**LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, Akadēmijas laukums 1, Rīga LV - 1050
E-pasts: pauls.daija@gmail.lv

2007. gada maijā un jūnijā Veimārā (Vācijā) norisinājās starptautiskās Gētes biedrības 80. kongress, kura ietvaros tika organizēta gan vērienīgu sabiedrisku pasākumu virkne, gan jauno Gētes pētnieku simpozījs un zinātniska konference. Par tās vadmotīvu šogad bija izraudzīta neparasta tēma – Gēte un dabaszinātnes. Pateicoties sadarbībai starp latviešu un vācu zinātniekiem, kongresā bija iespēja piedalīties Latvijas Gētes biedrības pārstāvjiem, tostarp arī šo rindu autoram.

Konference aktualizēja tēzi, ka Gēte pieder pie tām universālajām apgaismības laikmeta personībām, kuru atstātais radošais mantojums nav aplūkojams tikai vienas nozares ietvaros. Liela nozīme te ir tradīcijai – kaut arī šodien Gētes vārds visbiežāk tiek saistīts ar viņa devumu vācu literatūrā, daudziem pārsteidzošs var šķist fakts, ka pats rakstnieks, kā tas atklājas viņa sarunās ar Johanu Ekermanu, par savas radošās darbības galveno jomu uzskatīja tieši dabaszinātnes. Gētes dabaszinātniskā darbība, kā tas tika atspoguļots arī konferencē nolasītajos referātos, ir analizējama trijos aspektos – pirmkārt, pētot dabas tēmu Gētes literārajos darbos, otrkārt, aktualizējot Gētes kontaktus vai intertekstuālu saistību ar dabaspētniekiem gan viņa laikmetā, gan turpmākajos gadsimtos, un, treškārt, pievēršoties Gētes dabaszinātniskajiem pētījumiem. Tie veikti vairākās sfērās – ģeoloģijā, botānikā, optikā u.c. Savdabīgu tiltu no astoņpadsmitā uz divdesmit pirmo gadsimtu iezīmēja Bonnas Universitātes profesora Georga Švedta sagatavotais priekšnesums jauno zinātnieku simpozija noslēgumā – paša Gētes veikto ķīmisko eksperimentu autentisks demonstrējums. Starp konferencē dzirdētajiem refetātiem kā vērtīgus un interesi rosinošus gribas atzīmēt Hartmuta Bēmes (Berlīne) ziņojumu par Gētes dabaszinātņu izpratni, Olafa Breidbaha (Jēna) pētījumu par Gētes metamorfožu mācību, kas pievērsās Gētes darbam *Augu metamorfozes*, aktualizējot viņa nozīmi botānikas pētījumos, kā arī Margritas Vīderes (Cīrihe) referātu par Gētes ģeoloģiskajām ineteresēm un Kristiāna Helmraiha (Parīze) referātu, kura centrā bija Gētes un Aleksandra Humbolda sastatījums. Novatorisks un svaigs bija arī skatījums uz Gētes dzeju un dramaturģiju, kas atklājās Manfreda Ostena (Bonna) ziņojumā par dabaszinātņu idejām Gētes *Faustā*.

Mēģinot rezumēt konferencē dzirdēto, gribētos atzīmēt dažus secinājumus, kas bija rodami Gētes pētnieku ziņojumos. Kaut gan Gētes pētījumi ir kļuvuši par iedvesmas avotu daudziem turpmāko gadsimtu zinātniekiem, sākot ar Čārlzu Darvinu (Gētes pētījumi augu uzbūvē) un beidzot ar Maksu Planku un Verneru Heizenbergu (Gētes pētījumi fizikā), no zinātniskā viedokļa tie bieži vien neiztur kritiku un nav nopietni uzlūkojami. It īpaši tas sakāms par Gētes izstrādāto krāsu

mācību, kura ir krasā pretrunā ar Ņūtona atziņām, bet kuru Gēte pats uzlūkoja par savu vienu no svarīgākajiem darbiem. Tāpēc Gētes dabaszinātnisko darbu nozīme ir meklējama un atrodama to kultūrvēsturiskajā vērtībā. Šajā ziņā Gētes dabaszinātniskā darbība, protams, izpelnās arī literatūrvēsturnieku interesi, jo tā apliecina daiļrades daudzveidību rakstniekam, kas tiek uzskatīts par vienu no pēdējiem „universālgēnijiem” Eiropas vēsturē. Tomēr tajā pašā laikā arī eksakto zinātņu vēsturē ir būtiski apzināt tās specifiskās izpausmes, kādas piemeklējušas dabas izpētes attīstību dažādos laikmetos, un Gētes piemērs katrā ziņā ir viens no intriģējošākajiem. Gētes daiļrade svārstās starp literatūru un zinātņi – tas nosaka zīmīgas konsekvences arī viņa empīriskajos pētījumos, taču vienlaikus tas vismaz daļēji raksturo apgaismības laika interesi par dabaszinātnēm vispār. Tieši šī starpdisciplinārā ievirze, iespējams, savā laikā kļuva par noteicošo faktoru daudzu svarīgu atklājumu tapšanā. Šāds skatījums ir rosinošs un aktuāls gan literatūras, gan dabaszinātņu vēsturniekiem galvenokārt tādēļ, ka ir kļuvis skaidrs – bez Gētes dabaszinātniskā veikuma iepazīšanas nav iespējams līdz galam izprast viņa literāros darbus un, šķiet, arī otrādi.

Tā kā Gēte nebija guvis akadēmisku eksaktu izglītību un viņa pētījumiem bija empīriskā, eksperimentāla ievirze, īpašu interesi raisa pētnieku atrastās paralēles ar ievērojamiem dabaszinātniekiem – Gētes laikabiedriem – piemēram, jau minēto Aleksandru Humboldu. Kopīgās iezīmes rodamas gan dabaszinātņu vēstures izpratnē, kas atklājas Gētes *Krāsu mācībā* un Humbolda *Kosmosā*, gan arī metodikā un atvērtībā citām kultūrām, kas dod pamatu saistīt Gētes *Itālijas ceļojumu* ar Humbolda veikto Dienvidamerikas ekspedīciju aprakstiem. Gēte, kura darbi tulkoti latviski jau viņa dzīves laikā, rosina pārdomāt arī Baltijas dabaszinātņu vēstures lappuses, tapat arī latviešu rakstniecības ievērojamāko personību līdz šim mazāk zināmās daiļrades šķautnes – piemēram, latviešu 18. gs. laicīgās literatūras pamatlicējs Gothards Frīdrihs Stenders, kuru ar Gēti vienoja ticība apgaismes racionālismam un interese par brīvmūrniecības idejām, savas dzīves nogalē pievērsās eksaktajām zinātnēm un Sunākstes mācītājmuižā nodevās ķīmiskiem eksperimentiem. Veimāras piemērs aicina pievērsties arī Latvijas kultūras vēsturei, paturot prātā, ka te ir ne vien plašs pētījumu lauks, bet arī darbs zinātņu vēstures popularizēšanā.

Konference pulcēja ne tikai Vācijas, bet arī dažādu citu valstu referentus – sākot no Amerikas Savienotajām Valstīm līdz Japānai – kuri izmantoja iespēju Gētes daiļradi skatīt arī savas nacionālās kultūras ietvaros, tā dažkārt nonākot pie negaidītiem tēmas pagriezieniem. Tomēr būtiskākais ir tas, ka svaigu skatījumu un novatorisku pieeju nodrošināja konferences interdisciplinārā koncepcija, kurai pateicoties, tika – vismaz šīs kongresa laikā – izlīdzinātas robežas starp humanitārajām un eksaktajām zinātnēm, saprotot, ka apgaismības laika kultūras mantojums jāskata vienotā kontekstā, pretējā gadījumā draud risks ieslīgt šauri specifiskos pētījumos un gūt vien saskaldītu priekšstatu par kultūras un zinātnes fenomeniem, kuri ir klātesoši mūsu dzīvē vēl arvien.